

Andrzej SKIBIŃSKI*

UWARUNKOWANIA PRZEMIAN STRUKTURY GOSPODARSTW DOMOWYCH I RODZIN POLSKICH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO – WYBRANE ZAGADNIENIA

(Streszczenie)

Celem niniejszej publikacji jest wskazanie uwarunkowań przemian, jakim podlegają gospodarstwa domowe i rodziny w Polsce w ujęciu regionalnym. Realizacja wskazanego wyżej celu badawczego jest poprzedzona analizą w oparciu o źródła danych zastanych. Analizę ilościową i jakościową danych zastanych przy zastosowaniu metody opisowej, przeprowadzono z uwzględnieniem: danych statystycznych GUS, informacji z NSP (z 1988, 2002, 2011 roku), Banku Danych Lokalnych oraz Roczników Demograficznych z różnych lat.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe; tendencje demograficzne; czynniki demograficzne i ekonomiczne

1. Wstęp

Widmo skutków postępującego kryzysu demograficznego w Polsce oraz innych rozwiniętych krajach sprawia, że problem przemian, jakim podlega rodzina i ich wpływ na rozwój ekonomiczny i społeczny nabiera szczególnego znaczenia.

Wobec powyższego znaczenie rodziny dla jednostki i jej ranga społeczna leżą niewątpliwie u podstaw szerokiego nia zainteresowania różnych dyscyplin naukowych, m.in. takich jak demografia, polityka społeczna, socjologia czy ekonomia. Rodzina jest czymś naturalnym i tak powszechnym, że trudno sobie bez niej wyobrazić ludzkie życie, bowiem spełnia ona dwie podstawowe

---

* Dr inż., Katedra Ekonomii, Inwestycji i Nieruchomości, Wydział Zarządzania, Politechnika Częstochowska; e-mail: skibinska@tlen.pl

role w życiu człowieka. Zapewnia ciągłość biologiczną i ją utrzymuje poprzez rozmnażanie oraz dba o ciągłość kulturową. Nadaje również pozycje społeczne, zaspokaja potrzeby emocjonalne, w tym bezpieczeństwa, i staje się instytucją kontroli społecznej. Jednakże czasy współczesne nie są łatwe dla funkcjonowania rodziny, bowiem rodzina współczesna znajduje się pod naporem wielu czynników zewnętrznych, które wpływają na jej gwałtowne wielorakie przemiany. Jedne z nich wywierają pozytywny wpływ, przyczyniając się do polepszenia jej warunków życia, np. postęp techniczny, osiągnięcia medycyny. Inne zaś powodują jej dezintegrację i dezorganizację, naruszając podstawowe normy rodzinne, regulujące funkcjonowanie rodziny i jej członków w samej rodzinie i poza nią. Zatem problematyka rodzinna jest niezwykle istotna i aktualna, stąd celem publikacji jest wskazanie uwarunkowań przemian, jakim podlegają gospodarstwa domowe i rodziny w Polsce w ujęciu regionalnym. Realizacja wskazanego wyżej celu badawczego jest poprzedzona analizą w oparciu o źródła danych zastanych. Analizę ilościową i jakościową danych zastanych przy zastosowaniu metody opisowej, przeprowadzono z uwzględnieniem: danych statystycznych GUS, informacji z NSP z lat 1988, 2002, 2011, Banku Danych Lokalnych oraz Roczników Demograficznych z różnych lat.

2. Przemiany wielkości i struktury gospodarstw domowych na przykładzie województwa śląskiego – wymiar ilościowy

Rozpoczynając analizę przemian, jakim podlega współczesna rodzina w zakresie jej wielkości i struktury, zasadne wydaje się na wstępie określenie zakresu badań tj. konceptualizacji pojęcia rodziny i gospodarstwa domowego. W statystyce i demografii często te dwa pojęcia są uznawane za bliskie sobie. W spisach ludności gospodarstwo domowe definiowane jest jako zespół osób zamieszkujących razem i wspólnie się utrzymujących. Osoby samotne lub mieszkające z innymi osobami, ale utrzymujące się oddzielnie tworzą odrębne, jednoosobowe gospodarstwa domowe¹. W ramach gospodarstw domowych wyodrębnia się rodzinę, czyli parę związaną węzłem małżeńskim bądź niesformalizowanym związkiem i jej ewentualne potomstwo. Wydaje się, że przedstawioną powyżej definicję gospodarstwa domowego cechuje niezbędna w szerokich badaniach zwięzłość,

¹ D. Graniewska, B. Balcerzak-Paradowska, *Zróżnicowanie warunków życia rodzin*, w: B. Balcerzak-Paradowska (red.), *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w wymiarze lokalnym*, IPISS, Warszawa 2009, s. 71.

a także określenia, które czynią ją aktualną dla zbiorowości szerszej niż rodzinne gospodarstwo domowe. Aczkolwiek potocznie rodzina jest utożsamiana z gospodarstwem domowym i jest to skojarzenie w pewnym sensie naturalne, gdyż zdecydowana większość gospodarstw domowych to gospodarstwa rodzinne. Analiza przemian wielkości i struktury rodzin polskich na przykładzie województwa śląskiego jest możliwa w oparciu o dane z NSP, które stanowią w zasadzie jedyne źródło informacji. Przystępując do analizy przemian, jakim podlegały gospodarstwa domowe w skali kraju i województwa śląskiego, dla pełniejszego obrazu zmian wzięto pod uwagę dwa okresy międzypisowe².

TABELA 1: Liczba ludności i gospodarstw domowych w skali kraju i województwa śląskiego w latach 1988–2012

Jednostka terytorialna	Liczba gospodarstw domowych				
	1988	2002		2011	
	w tys.	dynamika zmian 1988 = 100		w tys.	dynamika zmian 2002 = 100
Woj. śląskie	1675,4	1778,0	106,1	1727,6	97,2
Miasto	1390,9	1457,4	104,8	1412,8	96,9
Wieś	284,5	320,6	112,7	314,8	98,2
Polska	11970,4	13337,0	111,4	13572,0	101,8
Kraj = 100	14,0	13,3	–	12,7	–
	Ludność w gospodarstwach domowych				
Woj. śląskie	4800,6	4705,5	98,0	4606,8	97,9
Miasto	3867,5	3718,1	96,1	3581,5	96,3
Wieś	933,1	987,3	105,8	1025,3	103,8
Polska	37114,3	37812,7	101,9	38291,0	101,3
Kraj = 100	12,9	12,4	–	12,03	–
	Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym				
			zmiana 2002/1988		zmiana 2011/2002
Woj. śląskie	2,87	2,65	–0,22	2,67	+0,02
Miasto	2,78	2,55	–0,23	2,54	–0,01
Wieś	3,28	3,08	–0,20	3,26	+0,18
Polska	3,10	2,84	–0,26	2,82	–0,02

Źródło: oprac. własne na podst. danych NSP 2002, 2011 GUS.

² Istotną przesłanką podziału okresu badawczego, oprócz wydarzeń politycznych, społecznych i gospodarczych w tych okresach, było kształtowanie się wskaźników makroekonomicznych, (np. PKB, dochody ludności, bezrobocie, aktywności zawodowej) oraz demograficznych (m.in. w zakresie reprodukcji ludności oraz migracji). Analiza obejmuje dwa okresy międzypisowe (pierwszy okres międzypisowy obejmuje lata 1988–2002, drugi lata 2002–2011).

Dane z tablicy 1 ukazują, że w pierwszym okresie spisowym w województwie śląskim w 2002 roku było 1778,0 tys. gospodarstw domowych, tj. o 102,6 tys. więcej niż w 1988 roku (wzrost o 6,1% w stosunku do 1988 roku). Gospodarstwa te stanowiły 13,3% wszystkich gospodarstw domowych w kraju (w 1988 roku – 14,0%). Również liczba gospodarstw domowych w miastach zwiększyła się w stosunku do 1988 roku o 66,5 tys. (4,8%). Natomiast na wsi wyniosła 320,6 tys. i zwiększyła się o 36,1 tys. (12,7%). Należy podkreślić, że przyrost gospodarstw domowych na wsi w województwie śląskim był znacznie większy niż w mieście. Z kolei wielkość gospodarstw domowych, mierzona przeciętną liczbą osób w gospodarstwie, zmniejszyła się w stosunku do roku 1988 i wynosiła w 2002 roku 2,65 osób (2,84 w kraju). Ów wskaźnik zmniejszył się zarówno w mieście, jak i na wsi i w 2002 roku wyniósł odpowiednio 2,55 i 3,08. Natomiast, jeśli weźmiemy pod uwagę drugi okres międzypisowy, to dane z tablicy 1 wskazują na spadek liczby gospodarstw domowych w skali analizowanego województwa o 2,8% w 2011 roku w stosunku do 2002 roku. Choć w skali kraju nastąpił wzrost liczby gospodarstw domowych (o 1,8% w stosunku do 2002 roku), to jego dynamika jest zdecydowanie mniejsza niż w pierwszym okresie międzypisowym o 9,6 p.p. Zmniejszył się udział gospodarstw domowych województwa śląskiego o 0,6% w ogólnej ich liczbie w skali kraju. Podobne tendencje możemy zaobserwować zarówno w mieście, jak i na wsi. Analiza przeciętnej liczby gospodarstw domowych, pozwala zaobserwować, iż w tym okresie nastąpiły wyraźne zmiany. Zwiększyła się przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym (w skali województwa z 2,65 do 2,67 osób), aczkolwiek wyraźny wzrost nastąpił na obszarach wiejskich (średnia liczba osób w gospodarstwie domowym zwiększyła się z poziomu 3,08 w 2002 do 3,26 w 2011 roku), co przełożyło się na wzrost przeciętnej liczby osób w gospodarstwie domowym w skali województwa, tym bardziej, że w miastach zaobserwowano zmniejszanie się wielkości gospodarstw domowych (średnia wynosi 2,54 w 2011 wobec 2,55 w 2002 roku). Można zatem wnioskować, że spadek wielkości gospodarstw domowych – szczególnie w miastach – był spowodowany przede wszystkim zmniejszaniem się dzietności rodzin oraz utrzymaniem się wysokiego odsetka gospodarstw domowych tworzonych przez jedną osobę.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że na obszarze województwa śląskiego występuje wyraźne zróżnicowanie przestrzenne w wielkości gospodarstw domowych, mierzone przeciętną liczbą osób w gospodarstwie domowym, co możemy zaobserwować na wykresie 1.

WYKRES 1: *Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym z podziałem na podregiony w skali kraju ze szczególnym uwzględnieniem województwa śląskiego w 2011 roku*

Źródło: oprac. własne na podst.: Bank Danych Lokalnych GUS 2014; <http://stat.gov.pl>; stan na dzień 5.04.2014 r.

Z powyższego wykresu wynika, że największe gospodarstwa domowe, składające się z 2,99 osób, występują w podregionie bielskim, a najmniejsze w podregionie katowickim – 2,37 osób. Natomiast w pozostałych podregionach wskaźnik ten wyniósł odpowiednio: w tyskim 2,88 osób, częstochowskim 2,81 osób, rybnickim 2,83 osób, bytomskim 2,62 osób, sosnowieckim 2,55 osób, gliwickim 2,51 osób. Zaobserwowano również, że we wszystkich podregionach województwa śląskiego, przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym była wyższa na wsi niż w mieście, przy czym największe gospodarstwa domowe na wsi były w podregionie bielskim³.

Proces zwiększenia się liczby gospodarstw domowych nie tylko w skali kraju, ale również regionalnej, był obserwowany niemalże w całym okresie powojennym. O ile w pierwszych dekadach związany był przede wszystkim z szybkim wzrostem liczby ludności (w latach 70. XX wieku dodatkowym czynnikiem stał się rozwój budownictwa mieszkaniowego), to w latach 90. zaobserwowano zmniejszenie wpływu zmian liczby ludności na kształtowanie się liczby gospodarstw domowych⁴. Było to m.in. wynikiem tego, że wzrost liczby gospodarstw domowych, odnotowany w pierwszym okresie międzypisowym (z 1675,4 tys.

³ Przed 2008 rokiem w województwie śląskim istniały 4 podregiony. Obecnie, zgodnie z rozporządzeniem PRM (Dz.U. z 2007 r., nr 214, poz. 1573, z późn. zm.) od 1.01.2008 roku, na obszarze województwa śląskiego istnieje 8 podregionów.

⁴ Zob. P. Szukalski, *Rodziny i gospodarstwa domowe w Polsce i w krajach UE*, w: W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wyd. UŁ, Łódź 2004.

do 1778,0 tys. w skali województwa śląskiego), oraz jej spadek w kolejnym okresie (z 1778,0 tys. do 1727,6 tys.) dokonały się w warunkach niekorzystnych tendencji w zakresie reprodukcji ludności. Wzrost liczby gospodarstw domowych w pierwszym okresie międzypisowym był w głównej mierze konsekwencją powolnej zmiany struktury gospodarstw domowych na rzecz gospodarstw skupiających mniejszą liczbę osób, przede wszystkim wskutek upowszechniania się gospodarstw jednoosobowych⁵. Z kolei w drugim okresie międzypisowym spadek liczby gospodarstw domowych był po części związany ze zmniejszaniem się liczby zawieranych związków małżeńskich, a w konsekwencji – spadkiem liczby urodzeń. Strukturę gospodarstw domowych według ich wielkości na obszarze województwa śląskiego przedstawiają dane w tabeli 2.

TABELA 2: *Struktura gospodarstw domowych według ich wielkości na przestrzeni lat 1988–2011 w województwie śląskim*

Jednostka terytorialna	Ogółem (w tys.)	Liczba osób w gospodarstwie domowym			
		1	2	3–4	5 i więcej
		w % ogółem			
woj. śląskie 1988	1675,4	20,1	23,6	45,4	10,9
2002	1778,0	26,4	24,6	39,5	9,5
2011	1727,6	24,5	27,7	37,7	10,2
miasto 1988	1390,9	21,0	24,1	46,1	8,8
2002	1457,4	27,9	25,2	39,1	7,7
2011	1412,8	26,2	28,9	37,2	7,7
wieś 1988	284,5	15,6	21,2	42,0	21,2
2002	320,6	19,5	21,8	41,0	17,7
2011	314,8	16,5	22,1	40,1	21,3

Źródło: oprac. własne na podst. danych NSP 2002, 2011 GUS.

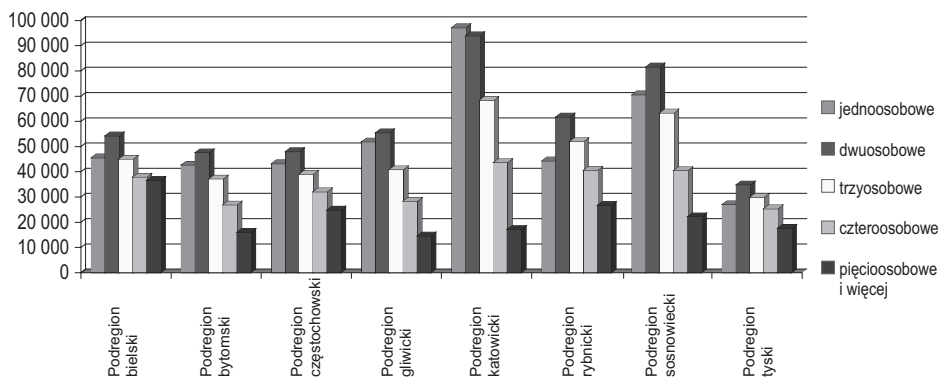
Z danych zawartych w tabeli 2. wynika, że w pierwszym okresie międzypisowym wyraźnie zwiększył się odsetek gospodarstw domowych tworzonych przez jedną osobę – o 6,3 p.p. w 2002 roku w stosunku do 1988 roku. Natomiast jeśli chodzi o gospodarstwa domowe wieloosobowe, to w tym przypadku odnotowano zmniejszenie ich ilości, a mianowicie trzy- i czteroosobowych – o 5,9 p.p., a pięcioosobowych i większych – o 1,4 p.p. w 2002 roku wobec roku 1988. Z prezentowanych w tablicy 2 danych wynika także, iż w miastach województwa

⁵ *Ibidem.*

śląskiego najczęściej występowały gospodarstwa jednoosobowe (27,9% z ogółu gospodarstw miejskich), których odsetek uległ zwiększeniu w 2002 roku w porównaniu do 1988 roku o 6,9 p.p. oraz gospodarstwa dwuosobowe stanowiące 25,2% z ogółu gospodarstw miejskich, a ich wzrost w 2002 roku w stosunku do 1988 sięgnął 1,1 p.p. Warto zaznaczyć, że na terenach wiejskich w 2002 roku przeważały gospodarstwa dwuosobowe (21,2%), lecz w porównaniu z 1988 rokiem ich odsetek uległ niewielkiej zmianie. Równie liczną grupę na obszarach wiejskich województwa śląskiego stanowiły w 2002 roku gospodarstwa trzyosobowe (20,0%) oraz czteroosobowe (21,0%), choć w stosunku do 1988 roku ich odsetek zmniejszył się łącznie o 1 p.p. Jeśli wziąć pod uwagę drugi okres międzypisowy, to odsetek gospodarstw jednoosobowych zmniejszył się o 1,9 p.p. Warto zaznaczyć, że wyniki spisu z 2002 roku wykazały bardzo duży przyrost tej grupy gospodarstw (o 6,4%). Największe zmiany wystąpiły w grupie gospodarstwach dwuosobowych (przyrost odsetka o 3,1%), tworzonych najczęściej przez młode bezdzietne małżeństwa lub osoby pozostające w związku partnerskim, a także osoby starsze. Z kolei zmniejszyła się liczba gospodarstw domowych trzy- i czteroosobowych oraz nieznacznie zwiększył się udział gospodarstw domowych pięcioosobowych i większych. Podobne tendencje występują zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich.

Biorąc pod uwagę dane z NSP z 2011 roku, można zaobserwować także znaczne zróżnicowanie przestrzenne w strukturze gospodarstw domowych na obszarze analizowanego województwa, co przedstawia poniższy wykres 2.

WYKRES 2: *Struktura gospodarstw domowych według ich wielkości na obszarze województwa śląskiego w 2011 roku (w liczbach bezwzględnych)*

Źródło: oprac. własne na podst.: Bank Danych Lokalnych GUS 2014; <http://stat.gov.pl>; stan na dzień 5.04.2014 r.

Z wykresu 2. wynika, że struktura gospodarstw domowych według liczby osób w poszczególnych podregionach województwa śląskiego wskazuje na dominującą rolę gospodarstw dwuosobowych, choć w tym zakresie występują pewne różnice, bowiem w podregionie katowickim największy odsetek stanowią gospodarstwa jednoosobowe.

Zatem z powyższych analiz danych pochodzących z NSP z 2011 roku wynika także, iż zmianie uległa nie tylko wielkość, ale również struktura gospodarstw domowych na obszarze województwa śląskiego. Z punktu widzenia poszukiwania wyjaśnień przyczyn przemian w liczbie i strukturze rodziny pomocne będzie przedstawienie zmian w strukturze gospodarstw domowych według składu rodzinnego.

TABELA 3: *Gospodarstwa domowe według składu rodzinnego na obszarze województwa śląskiego w latach 2002–2011*

Jednostka terytorialna	Ogółem	Gospodarstwa domowe			
		jednorodzinne	dwurodzinne	trzy i więcej rodzinne	nierodzinne
NSP 2002 (w tys.)					
woj. śląskie	1778,0	1230,3	47,2	1,5	499,0
miasto	1457,4	993,5	30,4	0,8	432,7
wieś	320,6	236,7	16,8	0,8	66,3
NSP 2011 (w tys.)					
woj. śląskie	1727,5	1161,7	88,4	5,8	471,6
miasto	1412,7	944,4	53,8	2,9	411,5
wieś	314,8	217,2	34,5	2,8	60,1
NSP 2002 (w%)					
Woj. śląskie	100,0	69,2	2,6	0,1	28,1
miasto	100,0	68,2	2,1	0,0	29,7
wieś	100,0	73,8	5,2	0,2	20,7
NSP 2011 (w%)					
woj. śląskie	100,0	67,2	5,1	0,3	27,3
miasto	100,0	66,9	3,8	0,2	29,1
wieś	100,0	69,0	11,0	0,9	19,1

Źródło: oprac. własne na podst. danych NSP 2002, 2011 GUS.

Dane przedstawione w tablicy 3. wskazują, że w 2011 roku największy odsetek stanowiły gospodarstwa jednorodzinne (67,2%). W dalszej kolejności: gospodarstwa dwurodzinne o liczbie 88,4 tys. stanowiły 5,1% ogółu gospodarstw, a gospodarstwa składające się z trzech lub większej liczby rodzin – zaledwie

0,3% ogółu gospodarstw domowych. Natomiast liczba gospodarstw nierodzinnych w analizowanym województwie wynosiła 471,6 tys., stanowiąc 27,3% ogółu gospodarstw. Warto zaznaczyć, że w tym okresie międzyspiewym nastąpił spadek liczby gospodarstw jednorodzinnych o 2 p.p. w 2011 roku w stosunku do 2002 roku oraz nierodzinnych odpowiednio o 0,8%, przy jednoczesnym wzroście udziału gospodarstw domowych dwurodzinnych, trzy- i więcej rodzinnych. Podobne tendencję występują na obszarach zarówno miejskich, jak i wiejskich. Uzupełnieniem powyższej analizy mogą być dane przedstawione w tabelicy 4, przedstawiające zmiany składu rodzinnego gospodarstw domowych na przestrzeni lat 1970–2011 w skali kraju.

TABELA 4: *Gospodarstwa domowe według składu rodzinnego w skali kraju w latach 1970–2011 (w %)*

Typ gospodarstwa	Lata				
	1970	1978	1988	2002	2011
ogółem					
jednorodzinne	77,8	77,9	75,0	69,0	65,6
dwurodzinne	4,6	3,8	4,9	4,4	6,8
trzy- i więcej rodzinne	0,1	0,1	0,2	0,2	0,5
nierodzinne	17,5	18,2	19,9	26,4	27,1
miasto					
jednorodzinne	76,1	75,7	75,1	67,6	64,9
dwurodzinne	2,3	2,4	2,8	2,8	4,3
trzy- i więcej rodzinne	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3
nierodzinne	21,5	21,8	22,0	29,5	30,5
wieś					
jednorodzinne	80,0	81,3	74,8	71,9	66,7
dwurodzinne	7,9	6,1	9,1	7,6	11,9
trzy- i więcej rodzinne	0,1	0,2	0,4	0,4	1,2
nierodzinne	12,0	12,4	15,7	20,1	20,2

Źródło: P. Szukalski, *Rodziny i gospodarstwa domowe w Polsce i w krajach UE*, w: W. Warywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wyd. UŁ, Łódź 2004; NSP 2011 r.

Z danych przedstawionych w tabelicy 4. wynika, że na przestrzeni lat 1970–2011 w skali kraju nastąpił spadek ilości gospodarstw jednorodzinnych – zarówno w miastach, jak i na wsi. Natomiast na uwagę zasługuje fakt, iż w analizowanym okresie nastąpił bardzo widoczny wzrost gospodarstw dwurodzinnych, trzy- i więcej rodzinnych i nierodzinnych.

Przyjrzyjmy się również typom rodzin w gospodarstwach domowych, bowiem i w tym przypadku nastąpiły wyraźne zmiany na przestrzeni lat 1988–2011.

TABELA 5: Rodziny w gospodarstwach domowych w skali kraju w latach 1988–2011

Typ rodziny	Ogółem		
	1988	2002	2011
(w tys.)			
ogółem	10226,2	10260,2	10655,9
małżeństwa bez dzieci	2329,1	2369,8	2696,4
małżeństwa z dziećmi	6323,2	5860,3	5456,7
matki z dziećmi	1395,7	1798,3	2174,3
ojcowie z dziećmi	178,2	231,8	328,5
(w%)			
ogółem	100,0	100,0	100
małżeństwa bez dzieci	22,8	23,1	25,3
małżeństwa z dziećmi	61,8	57,1	51,2
matki z dziećmi	13,7	17,5	20,4
ojcowie z dziećmi	1,7	2,3	3,1

Źródło: obliczenia własne na podst.: *Sytuacja demograficzna Polski Raport 2002* oraz Bank Danych Lokalnych GUS 2014.

Dane z tablicy 5. wskazują, że w przyjętych okresach międzypisowych wzrosła liczba rodzin zarówno w miastach, jak i na wsi. W 2011 roku liczba rodzin w Polsce była wyższa w stosunku do 1988 roku o 429,7 tys., tj. o 4,1%. Największy odsetek rodzin stanowiły małżeństwa z dziećmi. Na uwagę zasługuje fakt, że w spisach ludności do 1988 roku małżeństwa i związki partnerskie wykazywane były łącznie jako małżeństwa bez dzieci lub małżeństwa z dziećmi. Jednakże po 2000 roku na wniosek statystyków z ONZ i UE w spisach powinny być prezentowane odrębnie, ze względu na obserwowany w wielu krajach wzrost liczby związków nieformalnych oraz mniejszą ich trwałość w porównaniu ze związkami formalnymi⁶. Jednakże autor w celach porównawczych wskazuje łączną liczbę obu typów par z dziećmi i bez dzieci. Powyższe dane w tablicy 5. wskazują również, że spośród wszystkich typów rodzin tylko liczba małżeństw z dziećmi uległa zmniejszeniu od 1988 roku. Jest to konsekwencja w głównej mierze zmniejszenia się liczby zawieranych małżeństw w okresie transformacji społeczno-gospodarczej w Polsce, choć w tamtym okresie liczba młodej populacji wzrastała, a mimo tego zmniejszała się liczba zawieranych związków mał-

⁶ Zob. np. *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2002*.

żeńskich. Jak wykazują liczne badania, m.in. I.E. Kotowskiej, P. Szukalskiego, E. Frątczak, H. Kuleszy, było to spowodowane powstrzymaniem się młodej populacji przed zakładaniem własnej rodziny, w tym ze względu na sytuację społeczno-gospodarczą kraju: bezrobocie, szczególnie wysokie w tej grupie wiekowej, niepewność ciągłości zatrudnienia czy wysokie ceny mieszkań⁷. Natomiast liczba małżeństw bezdzietnych wyraźnie wzrosła w okresie międzypisowym z 2329,1 tys. w 1988 roku do 2696,4 tys. w 2011 roku. Wzrost liczby par bez dzieci, według danych spisowych, może być spowodowany wzrastającym przeciętnym trwaniem życia, bowiem większość małżeństw bez dzieci tworzą osoby starsze, aczkolwiek w ostatnim okresie międzypisowym wzrasta udział młodszej części populacji w tworzeniu tego typu związku. Na uwagę zasługuje fakt, iż znacznie wzrosła liczba matek z dziećmi, tj. z 1395,6 tys. w 1988 roku do 2174,3 tys. w 2011 roku. Najmniejszy udział stanowią rodziny typu ojciec z dziećmi, choć ich przyrost jest najbardziej widoczny, zwłaszcza w drugim okresie międzypisowym (wzrost o 41,6% w roku 2011 w stosunku do 2002 roku).

3. Uwarunkowania przemian wielkości i struktury rodzin

Liczne badania, m.in. X. Pryora, X. Rodgersa, A. Sansona, V. Lewisa, dowodzą, że proces formowania się i rozpadu rodzin, jako podstawowe źródło powstawania nowych gospodarstw domowych, jest ściśle powiązany z procesami demograficznymi, ekonomicznymi czy kulturowymi. Przemiany rodziny w zakresie jej wielkości, struktury oraz realizowanych funkcji odbywają się pod wpływem wielu czynników o charakterze społeczno-ekonomicznym. Jednocześnie zmiany w strukturze i funkcjach rodziny mają znaczący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy danego kraju⁸.

Analizując procesy, którym podlega współczesna rodzina, można przyjąć za T. Pilchem dwie podstawowe orientacje. Pierwsza orientacja doszukuje się

⁷ Zob. np.: I.E. Kotowska, *Przemiany Rodziny: Polska a Europa*, w: I. Wóycicka (red.), *Szanse na wzrost dzietności – jaka polityka rodzinna?*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005; P. Szukalski, *Rodziny...*; E. Frątczak, *Teoretyczne podstawy badania norm, wartości, postaw i zachowań w odniesieniu do zjawisk i procesów demograficznych*, w: K. Slany, A. Małek, I. Szczepaniak-Wiecha (red.), *Systemy wartości a procesy demograficzne*, Wyd. Nomos, Kraków 2003; H. Kulesza, *Współczesna kwestia mieszkaniowa*, w: L. Frąckiewicz (red.), *Przeszłość i przyszłość polskiej polityki mieszkaniowej*, I.P i S.S., Warszawa 2005.

⁸ Zob. J. Pryor, B. Rodgers, *Children in Changing Families: Life After Parental Separation*, Blackwell Publishers, Oxford UK 2001; A. Sanson, V. Lewis, *Children and their family contexts*, *Family Matters* 2001/59.

negatywnych przemian w rodzinie w desakralizacji małżeństwa, zanikaniu obyczajowości tradycyjnej, w celowych działaniach kultury masowej, w niewłaściwej polityce państwa wobec małżeństwa i rodziny. Druga zaś negatywne przemiany rodziny składa na karb enigmatycznych przemian cywilizacyjnych, naturalnych procesów urbanizacji oraz przemian kulturowych. Wedle pierwszej orientacji winę za stan rodziny ponosi w pierwszym rzędzie system i państwo. W mniemaniu drugiej winna jest współczesna cywilizacja, która niesie nieuchronną zagładę, a przynajmniej radykalną przemianę wszelkim wartościom i instytucjom wyrosłym w kulturach minionych⁹. Najpowszechniejszym podziałem czynników dezintegrujących rodzinę ze względu na źródła zagrożenia jest podział na czynniki wewnątrzrodzinne i zewnątrzrodzinne, co przedstawia poniższa tabela 6.

TABELA 6: Źródła zagrożenia współczesnej rodziny

Czynniki wewnątrzrodzinne integracji lub dezintegracji	Czynniki zewnątrzrodzinne integracji lub dezintegracji
Cechy indywidualne członków rodziny	Polityka socjalna państwa wobec małżeństwa i rodziny
Układ międzyosobniczy, hierarchia wewnątrzrodzinna	Ideologia społeczna środków masowego przekazu
Jakość, istota więzi emocjonalnych w rodzinie	Przemiany kultury i wykształcenia społeczeństwa
Cele i system wartości małżeństwa	Procesy uprzemysłowienia i związana z nimi ruchliwość przestrzenna i pionowa społeczeństwa
Organizacja życia rodzinnego i podział obowiązków	
Warunki ekonomiczne, stan posiadania	

Źródło: T. Pilch, *Człowiek dorosły w scenariuszu życia rodzinnego*, w: T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do andragogiki*, Wyd. ITiE, Warszawa 1996.

Z analizy powyższej klasyfikacji źródeł zagrożeń dla współczesnej rodziny wynika, że większość tych czynników zawiera więcej elementów zagrożenia niż utrwalenia małżeństwa i rodziny.

Z kolei według P. Szukalskiego analizę w zakresie przemian wielkości i struktury rodzin należy rozpatrywać zarówno pod kątem demograficznym, jak i ekonomicznym, prawnym oraz mentalnym. W pierwszym przypadku podkreślić

⁹ Zob. T. Pilch, *Człowiek dorosły w scenariuszu życia rodzinnego*, w: T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do andragogiki*, Wyd. ITiE, Warszawa 1996.

należy wpływ np. liczby i struktury ludności według wieku i płci jako czynnika określającego liczbę potencjalnych nowożeńców, częstości wydawania na świat potomstwa, zawierania związków małżeńskich, a także występowania zgonów. W drugim przypadku – niewątpliwie czynniki takie jak dostępność lokalu mieszkaniowego, zatrudnienia, źródła dochodu w skali mikro i poziom rozwoju gospodarczego w skali makro determinują materialne warunki funkcjonowania rodzin. Prawo z kolei ingeruje niekiedy bezpośrednio w interesującą nas sferę, wprowadzając np. minimalny wiek wymagany od nowożeńców czy zasady rozwiązania związku małżeńskiego poprzez rozwód. Natomiast mentalność, ukształtowana przez obowiązujące w danej społeczności normy, wartości i cele, określa kulturowo ukształtowane preferencje związane przykładowo z współzamieszkiwaniem, momentem wejścia i wyjścia z gospodarstwa domowego¹⁰. Zatem rzeczywiste przemiany liczby i struktury rodzin wydają się być ukształtowane przez wzajemnie oddziaływanie wspomnianych wcześniej czynników zarówno o charakterze demograficznym, jak również społecznym, ekonomicznym oraz kulturowym. Biorąc pod uwagę przyjętą problematykę badawczą oraz ograniczenia objętościowe niniejszej publikacji, skoncentrowano się na dwóch głównych czynnikach mających wpływ na zmianę wielkości i struktury gospodarstw domowych. Mianowicie na wybranych czynnikach demograficznych oraz ekonomicznych.

Rozpatrując w pierwszej kolejności czynniki demograficzne, warto przypomnieć, że w latach 90. w Polsce nastąpiły wyraźne zmiany w zakresie reprodukcji ludności. Przede wszystkim nastąpił znaczący spadek liczby urodzeń, a w konsekwencji – gwałtowne zahamowanie tempa przyrostu ludności. Zahamowaniu przyrostu towarzyszyły dalsze głębokie przemiany w procesach demograficznych: dzietności, umieralności oraz zmiany w rozmiarach i kierunkach migracji – zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych¹¹. Tendencja spadkowa przyrostu naturalnego ludności jest m.in. konsekwencją spadku współczynnika dzietności, który obniżył się w skali kraju z 2,13 w 1988 roku do 1,3 w 2011 roku¹². Niska liczba urodzeń nie gwarantuje już od ponad 20 lat prostej zastępowalności pokoleń, bowiem od 1989 roku utrzymuje się okres depresji urodzeniowej¹³.

¹⁰ P. Szukalski, *Rodziny...*, s. 23–47.

¹¹ Zob. *Sytuacja demograficzna...*

¹² Roczniki Statystyczne GUS z różnych lat.

¹³ Według danych GUS z 2011 r. współczynnik dzietności wyniósł 1,3 i jest to o 0,08 pkt. więcej w stosunku do notowanego w 2003 r., w którym wskaźnik ten był najniższy od ponad 50 lat. Obecny poziom dzietności jest w dalszym ciągu niższy o ok. 0,8 pkt. od wielkości optymalnej, określanej jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego. Najkorzystniejszą sytuację demograficzną określa dzietność kształtująca się na poziomie od 2,1 do 2,15, tj. gdy na 100 ko-

Zmiany odnotowano także w zakresie formowania związków małżeńskich, gdzie na podstawie danych GUS oraz licznych publikacji z zakresu literatury przedmiotu, zaobserwowano spadek liczby zawieranych związków małżeńskich, przy jednoczesnym zwiększeniu się wieku, w jakim kobiety realizują plany matrymonialne (25–29, 30–34 lat).

Analizując wpływ czynników demograficznych na liczbę zawieranych małżeństw, w tym w szczególności liczby i struktury osób w wieku zdolności do zawierania małżeństwa oraz intensywności wstępowania w związki małżeńskie, należy wyraźnie podkreślić, że zmniejszenie się liczby zawieranych małżeństw jest spowodowane przede wszystkim spadkiem skłonności do ich zawierania, co znajduje odzwierciedlenie w zmniejszaniu się współczynników zawierania małżeństw przedstawionych w tabeli 7.

TABELA 7: Liczba zawartych małżeństw w skali kraju i województwa śląskiego latach 1990–2011

Jednostka terytorialna	Na 1000 ludności w wieku 15 lat i więcej				
	1990	2000	2010	2011	Zmiana 2011/1990
Polska	8,9	6,8	7,0	6,3	-2,6
woj. śląskie	8,1	6,3	7,1	6,4	-1,7
miasto	7,9	6,3	7,1	6,3	-1,6
wieś	8,9	6,5	7,4	6,7	-2,2

Źródło: oprac. własne na podst. roczników statystycznych GUS z różnych lat.

Zmniejszanie się liczby zawieranych związków małżeńskich może prowadzić do spadku liczby wieloosobowych gospodarstw domowych, zwłaszcza rodzin z dziećmi, kosztem wzrostu liczby jednoosobowych gospodarstw domowych – głównie w pierwszym okresie międzypisowym – oraz liczby gospodarstw domowych ogółem. Powyższe twierdzenie wydaje się zasadne w przypadku, gdy odraczanie momentu zawierania małżeństwa wraz z niechęcią do dalszego zamieszkiwania z rodzicami prowadzi często do usamodzielnienia się, a w konsekwencji tworzenia jednoosobowego gospodarstwa domowego. Choć w drugim okresie międzypisowym mamy do czynienia z sytuacją nieco odmienną. Według najnowszego badania CBOS młodzi ludzie w Polsce coraz dłużej są uzależnieni od pomocy rodziców. Z rodzicami mieszka 36% osób w wieku od 25 do 29 lat oraz 81% mających od 18 do 24 lat. Jak podkreśla CBOS, o trudności usamodzielnienia się świadczy fakt, iż 12% osób należących do starszej

---

biet w wieku 15–49 lat przypada średnio 210–215 urodzonych dzieci. Obecnie w skali kraju na 100 kobiet przypada 138 dzieci (w miastach – 131, na wsi – 149).

grupy (25–29 lat) mieszka z rodzicami (i innymi dorosłymi członkami rodziny) wraz ze współmałżonkiem¹⁴.

Kolejnym istotnym czynnikiem demograficznym, mającym wpływ na liczbę i strukturę gospodarstw domowych, są zmiany odnoszące się do sfery rozwiązywania małżeństw wskutek rozvodu.

TABELA 8: Współczynniki rozwodów na 10 tys. ludności w skali kraju i województwa śląskiego w latach 1990–2011

Jednostka terytorialna	Na 10 tys. ludności				
	1990	2000	2010	2011	Zmiana 2011/1990
Polska	11,1	11,1	15,9	16,8	+5,7
woj. śląskie	11,7	10,4	18,4	18,0	+6,3
miasto	13,4	12,0	20,5	20,0	+6,6
wieś	4,6	4,2	10,7	10,9	+6,3

Źródło: oprac. własne na podst. roczników statystycznych GUS z różnych lat.

Z tabeli 8. wynika, że choć liczba rozwodów w latach 90. podlegała istotnym wahaniom i wykazywała raczej tendencję spadkową dla analizowanego województwa, to już od 2000 roku można zaobserwować znaczący ich wzrost. Podobne tendencje występują na obszarach miejskich i wiejskich. Biorąc pod uwagę analizę zmian w strukturze rodzin, wskazaną wcześniej, można wnioskować, że ów czynnik wywiera istotny wpływ na liczbę rodzin niepełnych (tzn. z jednym rodzicem i dziećmi), których udział w ogólnej liczbie rodzin według typu systematycznie wzrastał w analizowanych okresach międzypisowych.

Następnym czynnikiem demograficznym, na jaki autor w tym punkcie chce zwrócić uwagę, jest umieralność, bowiem wywiera ona istotny wpływ na liczbę rodzin niepełnych poprzez przekształcenie pełnych rodzin w rodziny niepełne np. w skutek zgonu współmałżonka.

Zatem z powyższych rozważań wynika, że zmiany wielkości i struktury rodzin polskich są wynikiem: spadku liczby zawieranych małżeństw, wzrostu liczby rozwodów oraz umieralności. Nie bez znaczenia są również trendy odnoszące się do urodzeń pozamałżeńskich, mogące świadczyć o coraz większej roli związków typu LAT (z ang. *living apart together*). Wpływ czynników demograficznych na zmiany wielkości i struktury rodziny są szeroko opisywane w literaturze międzynarodowej, m.in. w publikacjach D. Blau, L. Bumpas, A. Cherlina, J. Fieldsa. Jednakże autorzy wskazują, że nie należy zapominać o czynnikach natury

¹⁴ Komunikat Badań CBOS: *Rodzina i jej współczesne zrozumienie*, BS/33/2013.

społeczno-ekonomicznej, które potęgują działanie czynników demograficznych mających wpływ na wielkość i strukturę rodziny. Wśród nich można wyróżnić m.in.: sytuację mieszkaniową, bezrobocie, edukację¹⁵.

Związek między sytuacją mieszkaniową, a zmianami w strukturze i wielkości rodziny jest bardzo widoczny, bowiem liczba oddawanych do użytku mieszkań może mieć wpływ na liczbę zawieranych związków małżeńskich. W efekcie w ciągu kilku ostatnich lat tylko połowa zawieranych małżeństw mogłaby liczyć na nowe mieszkanie, przy założeniu, że nowożeńców stać byłoby na taki zakup¹⁶. Kolejnym czynnikiem wpływającym na zmiany w strukturze i wielkości rodziny jest sytuacja na rynku pracy. Pisząc o decyzjach małżeńskich w dobie bezrobocia nie można pominąć badań A. Bańki, z których wynika, że dla ludzi młodych brak pracy oznacza nierealność założenia rodziny¹⁷. Również badania przeprowadzone przez S. Dziecielską-Machnikowską potwierdzają determinujący wpływ bezrobocia na ocenę perspektyw życiowych i zanik możliwości planowania życia małżeńsko-rodzinnego przez młodą populację¹⁸. Świadomość zagrożenia bezrobociem, w połączeniu z wiedzą o tym, iż najlepszym zabezpieczeniem przed niemożnością znalezienia pracy i przed zagrożeniem jej utratą jest uzyskanie wysokich kwalifikacji zawodowych, były czynnikami – jak podkreśla P. Szukalski – skłaniającymi wielu młodych ludzi do kontynuowania nauki znacznie dłużej niż było to w zwyczajach w latach 80. ubiegłego wieku¹⁹. Przykładem w tym względzie może być rozwój szkolnictwa wyższego. W związku z powyższym wydłużenie się okresu pobierania nauki samoczynnie pogłębia proces odraczania decyzji o zawarciu małżeństwa i o założeniu własnej rodziny, a zatem wzmacnia tendencje – opisane wcześniej przy analizie uwarunkowań demograficznych – zaobserwowanych przemian m.in. w zakresie wielkości i struktury rodzin polskich. Warto również zaznaczyć, że wydłużanie się okresu pobierania nauki oraz wysoki poziom

¹⁵ Zob. **L. Bumpass, L. Hsien-Hen**, *Trends in Cohabitation and Implications for Children's Family Contexts in the United States*, Population Studies 2000/54, s. 29–41; **J. Fields, C. Lynne**, *America's Families and Living Arrangements*, U.S. Census Bureau, Current Population Reports P20-537, June 2001; **A. Cherlin**, *Going to Extremes: Family Structure, Children's Well-Being, and Social Science*, Demography 1999/36/4, s. 421–428; **D. Blau, K. van der Wilbert**, *A demographic analysis of the family structure experiences of children in the United States*, working paper, University of North Carolina at Chapel Hill, United States 2006.

¹⁶ **A. Skibiński**, *Sytuacja mieszkaniowa w województwie śląskim w latach 1988–2007 – analiza porównawcza*, w: **B.B. Paradowska, A. Rączaszek** (red.), *Przestrzenne zróżnicowanie problemów społecznych*, Wyd. UE, Katowice 2011.

¹⁷ **A. Bańka**, *Bezrobocie – podręcznik pomocy psychologicznej*, Wyd. Print B, Poznań 1992, s. 40.

¹⁸ **S. Dziecielska-Machnikowska**, *Co myślą bezrobotni cz. I*, Wyd. UŁ, Łódź 1993, s. 27.

¹⁹ **P. Szukalski**, *Rodziny...*, s. 23–47.

bezrobocia, zwłaszcza wśród młodej populacji, odpowiadają za pozostawanie przez dłuższy czas młodych osób w rodzinnym domu na utrzymaniu rodziców, co w konsekwencji może przekładać się na powolny spadek udziału rodzin typu małżeństwo z dziećmi. W tym miejscu stosowne wydaje się także wskazanie związku między sytuacją na rynku pracy a częstotliwością migracji zarobkowych, które szczególnie uwidoczniły się w drugim okresie międzypisowym. Rodzina bowiem w największym stopniu odczuwa zmiany pod ich wpływem. Najważniejsze znaczenie ma kwestia opieki nad dziećmi, niekiedy bowiem dochodzi do wyjazdów rodziców na zmianę, występuje również zamiana ról rodzicielskich między nimi. Istnieje zatem coraz większy popyt na pracę kobiet i ten fakt coraz częściej przeważa w decyzjach migracyjnych gospodarstw domowych, kiedy to klasyczny model rodziny przegrywa z czynnikiem ekonomicznym²⁰. Z jednej strony migracja ma pozytywne konsekwencje dla rodziny, takie jak: poprawa sytuacji materialnej, zwiększenie możliwości realizacji planów, nowe wzorce zachowań, kształtowanie aspiracji czy polepszanie pozycji osobistej i rodzinnej. Z drugiej strony natomiast niejednokrotnie dochodzi do zachwiania funkcjonowania rodziny, poszukiwania nowych partnerów, przerywania więzi emocjonalnych czy nadmiernego obciążenia obowiązkami jednej ze stron. W celu dokładnego zobrazowania czynników wpływających na zmiany struktury gospodarstw domowych i rodzin, przydatna może być ich następująca kwalifikacja²¹:

1. Czynniki ekonomiczne, oddziałujące w okresie transformacji systemowej w byłych krajach socjalistycznych:
  - inflacja;
  - zjawisko bezrobocia – zwłaszcza wśród kobiet;
  - utrata wcześniej gwarantowanych praw i uprawnień, takich jak: gwarancja zatrudnienia i dochodów;
  - spadek funkcji i usług społecznych w ramach przedsiębiorstw: np. organizacja wypoczynku dla dzieci pracowników, wczasy dla pracowników itp.
  - spadek dochodów realnych gospodarstw domowych – w konsekwencji prowadzący do ich zadłużania;
  - rosnący poziom dyskryminacji kobiet na rynku pracy;
  - deficyt mieszkań w połączeniu ze wzrostem kosztów ich utrzymania i zakupu, zwłaszcza wśród młodych ludzi;

²⁰ P.B. Waclawik, *Spoleczno-ekonomiczne skutki migracji Polaków po akcesji polski do UE*, Zeszyty Naukowe PTE, Kraków 2010, s. 189.

²¹ T. Frejka, *Determinants of family formation and childbearing during the societal transition in Central and Eastern Europe*, Max Planck Institute for Demographic Research 2008/19, s. 163–164.

- wzrost wyraźnych dysproporcji między osiąganymi przez społeczeństwo dochodami;
  - poszerzający się problem ubóstwa i wykluczenia społecznego.
2. Czynniki ekonomiczne związane z rozwojem gospodarki rynkowej:
- procesy restrukturyzacji, większej dostępności konsumentów do towarów i usług;
  - ograniczenie rynku pracy poprzez wzrost konkurencyjności – proces ten spowodował wzrost wymagań zawodowych i kwalifikacyjnych, które wiążą się z nabywaniem odpowiednich umiejętności;
  - wzrost niepewności zatrudnienia;
  - wzrost kosztów bezpośrednich na opiekę nad dziećmi, edukację, usługi medyczne;
  - rosnące koszty utrzymania – ruchomości i nieruchomości, zwiększone nakłady na bieżącą konsumpcję.
3. Czynniki społeczne, kulturowe i psychologiczne:
- zmiana norm, wartości i postaw wobec życia małżeńsko-rodzinnego, wspólnego pożycia, separacji, rozwodu, upowszechniania się związków pozamałżeńskich;
  - nierówny podział obowiązków i pracy w gospodarstwach domowych – większa rola kobiet (zakupy, wychowywanie potomstwa, praca zawodowa, gotowanie itp.);
  - upowszechnianie się nowoczesnych metod antykoncepcji;
  - stała i tymczasowa migracja zarobkowa, zwłaszcza wśród młodej populacji;
  - masowy rozwój edukacji, zwłaszcza na poziomie wyższym;
  - większe możliwości w zakresie edukacji, rekreacji i podróży międzynarodowych.
4. Czynniki polityczne:
- mało skuteczna polityka rodzinna, bez jasno określonych celów, a w konsekwencji jej ograniczone możliwości;
  - brak skutecznych programów leczenia bezpłodności.

4. Zakończenie

Przedstawiony przegląd czynników i uwarunkowań o charakterze demograficznym i ekonomicznym, wyraźnie wskazuje na ich wpływ na prezentowane wcześniej tendencje w zakresie zmian wielkości i struktury rodzin nie tylko w skali kraju, ale również regionalnej. Przeprowadzone analizy wskazują, że

wystąpiły istotne zmiany w okresach spisowych w zakresie struktury gospodarstw domowych. Na obszarze analizowanego województwa nastąpił wyraźny wzrost gospodarstw dwuosobowych tworzonych najczęściej przez młode bezdzietne małżeństwa, osoby pozostające w związku partnerskim, a także przez osoby starsze. Zwiększyła się także przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym, szczególnie na obszarach wiejskich. Z kolei w strukturze rodzin według typów zaznacza się wzrost udziału rodzin niepełnych oraz małżeństw bezdzietnych. W szerszym obszarze uwarunkowań wpływających na liczebność rodzin niepełnych duże znaczenie przypadło czynnikom demograficznym oraz ekonomicznym. Statystycznym wyrazem tych zjawisk może być m.in. liczba zawartych i rozwiązanych związków małżeńskich. Warto podkreślić, że czynniki wpływające na powstawanie rodziny niepełnej siłą rzeczy wpływają ograniczająco na dzietność rodzin niepełnych²².

Analizując wpływ czynników makroekonomicznych na zmiany w zakresie struktury gospodarstw domowych i rodzin można wnioskować, że wysokie bezrobocie, zwłaszcza wśród młodej części ludności, oraz przedłużona edukacja, powodują zmniejszanie skłonności młodych ludzi do rozpoczęcia samodzielnego życia. Uwzględniając także wysokie ceny mieszkań, zmienną politykę kredytową banków komercyjnych w zakresie przyznawania kredytów hipotecznych na zakup mieszkania lub budowę domu oraz brak zdolności kredytowej znacznego odsetka młodych ludzi, należy się liczyć z tym, że w niedalekiej przyszłości mogą się rozpowszechniać nowe wzorce w zakresie formowania i rozwoju rodziny²³.

Bibliografia

Opracowania:

- Bańska Augustyn**, *Bezrobocie – podręcznik pomocy psychologicznej*, Wyd. Print B, Poznań 1992.
- Blau David, Wilbert van der Klaauw**, *A demographic analysis of the family structure experiences of children in the United States*, working paper, University of North Carolina at Chapel Hill, United States 2006.
- Bumpass Lary, Hsien-Hen Lu**, *Trends in Cohabitation and Implications for Children's Family Contexts in the United States*, Population Studies 2000/54, s. 29–41.

²² Zob. **D. Graniewska**, *Samotne matki, samotni ojcowie: o rodzinach niepełnych w Polsce*, Wyd. IWZZ, Warszawa 1986.

²³ Więcej na temat przyczyn rozpowszechniania się nowych wzorców tworzenia i rozwoju rodzin w Polsce oraz ich konsekwencji, można znaleźć w publikacji **A. Matysiak** (red.), *Nowe wzorce i formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*, Scholar, Warszawa 2014.

- Cherlin Andrew**, *Going to Extremes: Family Structure, Children's Well-Being, and Social Science*, Demography 1999/36/4, s. 421–428.
- Dziecińska-Machnikowska Stefania**, *Co myślą bezrobotni cz. I*, Wyd. UŁ, Łódź 1993.
- Fields Jason, Lynne Casper**, *America's Families and Living Arrangements*, U.S. Census Bureau, Current Population Reports P20-537, June 2001.
- Frątczak Ewa**, *Teoretyczne podstawy badania norm, wartości, postaw i zachowań w odniesieniu do zjawisk i procesów demograficznych*, w: K. Slany, A. Małek, I. Szczepaniak-Wiecha (red.), *Systemy wartości a procesy demograficzne*, Wyd. Nomos, Kraków 2003, s. 25–40
- Frejka Tomas**, *Determinants of family formation and childbearing during the societal transition in Central and Eastern Europe*, Max Planck Institute for Demographic Research 2008/19, s. 139–170.
- Graniewska Danuta, Balcerzak-Paradowska Bożena**, *Zróżnicowanie warunków życia rodzin*, w: B. Balcerzak-Paradowska (red.), *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w wymiarze lokalnym*, IPiSS, Warszawa 2009, s. 66–80
- Graniewska Danuta**, *Samotne matki, samotni ojcowie: o rodzinach niepełnych w Polsce*, Wyd. IWZZ, Warszawa 1986.
- Kotowska Irena Elżbieta**, *Przemiany Rodziny: Polska a Europa*, w: I. Wóycicka (red.), *Szanse na wzrost dzietności – jaka polityka rodzinna?*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005, s. 20–42.
- Kulesza Hanna**, *Współczesna kwestia mieszkaniowa*, w: L. Frąckiewicz (red.), *Przeszłość i przyszłość polskiej polityki mieszkaniowej*, I.P i S.S., Warszawa 2005, s. 153–169.
- Matysiak Anna** (red.), *Nowe wzorce i formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*, Scholar, Warszawa 2014.
- Pilch Tadeusz**, *Człowiek dorosły w scenariuszu życia rodzinnego*, w: T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do andragogiki*, Wyd. ITiE, Warszawa 1996, s. 109–121.
- Pryor Jan, Rodgers Bryan**, *Children in Changing Families: Life After Parental Separation*, Blackwell Publishers, Oxford UK 2001.
- Sanson Ann, Lewis Virginia**, *Children and their family contexts*, Family Matters 2001/59, s. 4–9.
- Skibiński Andrzej**, *Sytuacja mieszkaniowa w województwie śląskim w latach 1988–2007 – analiza porównawcza*, w: B.B. Paradowska, A. Rączaszek (red.), *Przestrzenne zróżnicowanie problemów społecznych*, Wyd. UE, Katowice 2011, s. 247–257.
- Szukalski Piotr**, *Rodziny i gospodarstwa domowe w Polsce i w krajach UE*, w: W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, Wyd. UŁ, Łódź 2004, s. 23–47.
- Wacławik –Puzio Bogusława**, *Społeczno-ekonomiczne skutki migracji Polaków po akcesji polski do UE*, Zeszyty Naukowe PTE, Kraków 2010.

Dokumenty:

- Bank Danych Lokalnych GUS 2014; <http://stat.gov.pl>; stan na dzień 5.04.2014 r.
- Komunikat Badań CBOS: *Rodzina i jej współczesne zrozumienie*, BS/33/2013.
- Sytuacja demograficzna Polski Raport 2002*.

Andrzej SKIBIŃSKI

**CONDITIONS CHANGE THE STRUCTURE OF HOUSEHOLDS AND POLISH FAMILIES
FOR EXAMPLE OF SILESIA PROVINCE – SELECTED ISSUES**

(Summary)

Purpose of the publication is to identify determinants of changes in size and structure governing contemporary family Poland and threats and disturbances in its functioning. Implementation of the research indicated above is preceded by a significant extent based on existing data sources. Quantitative and qualitative analysis of existing data using descriptive methods, was carried out taking into account: data from CSO, information from the Census (1988, 2002, 2011), the Local Data Bank and Demographic Yearbooks of various years.

Keywords: household; population trends; demographic and economic factor